

คำบรรยายธรรมนิพนธ์เรื่อง “สิ่งสักการบูชาเพื่อการเห็นแจ้งจิต”

Commentary on “The Object of Devotion for Observing the Mind”

1) สิบโลก: คุณอยู่ในโลกไหน?

พระนิชิเร็น ไดโชนิน ได้นิพนธ์เรื่อง “สิ่งสักการบูชาเพื่อการเห็นแจ้งจิต” ซึ่งเป็นธรรมนิพนธ์สำคัญสุดฉบับหนึ่งเมื่อปี ค.ศ.1273 ในฤดูใบไม้ผลิ บนเกาะที่ห่างไกลจากชุมชนใหญ่ทางภาคเหนือของประเทศญี่ปุ่น

ในตอนต้นเดือนกันยายนค.ศ.1271 พระนิชิเร็นเกือบถูกประหารชีวิตเพราะรัฐบาลทหาร โชกุน และสถาบันทางศาสนาถือว่าท่านเป็นบุคคลอันตราย ด้วยเหตุที่ท่านเพียรพยายามทำให้ประชาชนเกิดมีพลังขึ้นมาด้วยคำสอนแห่งพุทธธรรมของท่าน เมื่อการพยายามประหารชีวิตพระนิชิเร็นเกิดล้มเหลว ท่านก็ถูกเนรเทศไปที่เกาะซาโดะ และถูกเฝ้าสังเกตการณ์อย่างเข้มงวดจากเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น ท่านขาดสิ่งจำเป็นในการดำรงชีพ และพวกชาวเกาะที่ประสงค์ร้ายพยายามจะทำอันตรายต่อท่าน และในขณะเดียวกัน กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมของท่านบนผืนแผ่นดินใหญ่ก็เกือบถูกทำลายล้างโดยความกดดันจากรัฐบาล ดังที่ท่านกล่าวย้อนไปถึงเวลานั้นว่า “ลูกศิษย์จำนวน 999 จาก 1,000 คน ได้เลิกความศรัทธาเมื่อตอนที่อาตมาถูกจับกุม” (ธรรมนิพนธ์ หน้า 469)

แต่ถึงแม้ว่าท่านจะพบกับเหตุการณ์ร้ายแรงเช่นนั้น พระนิชิเร็นก็ได้พิสูจน์ตนเองว่าเป็นผู้อุทิศตนเพื่อสัทธรรมปุณฑริกสูตร เพราะท่านได้พบกับการข่มเหงกลั่นแกล้งตรงตามที่สัทธรรมปุณฑริกสูตรได้บ่งบอกไว้ การที่พระนิชิเร็นเริ่มต้นจาริกสร้างโงะฮอนชุน ซึ่งเป็นสิ่งสักการบูชาในพุทธศาสนาของท่านเพื่อมอบให้แก่ลูกศิษย์ ก็เพราะว่า ท่านมีความเชื่อมั่นในลักษณะจำเพาะของตัวเองท่าน และภารกิจหน้าที่ของท่าน ในธรรมนิพนธ์ฉบับนี้ พระนิชิเร็นได้อธิบายให้รู้ถึงหลักคำสอนเกี่ยวกับโงะฮอนชุน และความสำคัญในเรื่องการมีความศรัทธาต่อโงะฮอนชุน เพื่อเป็นวิถีทางแห่งการบรรลุพุทธภาวะ ในใจความข้างต้นซึ่งมาจากธรรมนิพนธ์ฉบับนี้ พระนิชิเร็นได้อธิบายถึงหลักคำสอนพื้นฐานเกี่ยวกับโงะฮอนชุน นั่นก็คือ เรื่องสิบโลก และการมีอยู่ซึ่งกันและกันของสิบโลก

ตามความเชื่อที่สืบทอดกันมาเกี่ยวกับเรื่องสิบโลก ตั้งแต่ตอนแรกก็เชื่อกันว่าเป็นสถานที่ซึ่งอยู่ไปคนละแห่ง และสรรพสัตว์ทั้งหลายจะไปเกิดอยู่ในที่ใดก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ได้ทำไว้ (เช่น ทำดีก็ไปเกิดในโลกมนุษย์ ทำชั่วก็ไปเกิดในโลกนรก หรือ ทำดีมากๆ ก็ไปเกิดในสวรรค์ เป็นต้น)

แต่สำหรับพุทธศาสนาของพระนิชิเร็นนั้น 10 โลกก็คือ ประเภทต่างๆ ของ “สภาพชีวิต” ที่เรา

สามารถจะพบได้ในเวลาใดเวลาหนึ่ง สภาพชีวิตดังกล่าวนี้ ไม่ได้เป็นเพียงคุณภาพแห่งชีวิตเราเท่านั้น แต่หมายถึงจำนวนพลังโน้มนำของตัวเราทั้งทางกาย และใจ ที่มีผลกระทบต่อผู้คน และสิ่งต่างๆ รอบตัวเรา จุดประสงค์อันสำคัญของพุทธศาสนาก็คือ การพัฒนาคุณภาพของชีวิตเราให้ดีขึ้น และเพิ่มเติมจำนวนความสามารถของเรา เพื่อโน้มนำสภาพแวดล้อมของเราไปในทางที่ดี คำสอนเรื่อง 10 โลกในแง่ดีคือ แนวทางแห่งการพัฒนาสภาพชีวิตของเราให้ดีขึ้นด้วยการปฏิบัติพุทธศาสนา

คนหลายๆ คนอาจจะอยู่ในสิ่งแวดล้อมอันเดียวกัน แต่ขึ้นอยู่กับสภาพชีวิตของแต่ละคนที่ทำให้ประสบการณ์ของเขาที่มีต่อสิ่งแวดล้อมอันเดียวกันนั้นมีความแตกต่างกันไปทั้งหมด ดังนั้นการยกระดับ และการเสริมสร้างสภาพชีวิตให้เข้มแข็งอยู่เสมอจึงเป็นวิธีการมุ่งมั่นที่ถูกต้องในการปฏิบัติพุทธศาสนาของเรา การกระทำเช่นนี้จะค่อยๆ ทำให้เราสามารถเสริมสร้างสภาพชีวิตที่มีความสุข ไม่สามารถถูกรบกวนด้วยความยากลำบากต่างๆ และมีสภาพชีวิตที่สามารถโอบอุ้มทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวเราเอาไว้ได้ด้วยความเมตตากรุณา สิ่งสำคัญที่สุดในพุทธศาสนาของพระนิชิเร็น ไดโชนินั้น ไม่ใช่อยู่ที่ว่าเรามีสภาพชีวิตอยู่ในโลกอันไหน แต่มันอยู่ที่ว่าเราสร้างสภาพชีวิตในโลกอันใดขึ้นมาในแต่ละขณะจิต และเมื่อใดก่อร่างสร้างความสันติสุขที่ไม่เสื่อมสลายขึ้นมาจากภายในชีวิตได้แล้ว สภาพแห่งความสันติสุขของโลกภายนอกก็จะเกิดตามมา

สิบโลก เรียงลำดับจากโลกต่ำที่สุดไปถึงโลกสูงที่สุดได้ดังนี้ : 1) โลกนรก 2) โลกเปรต 3) เตรจنان 4) โลกอสุระ 5) โลกมนุษย์ 6) โลกเทวะ 7) โลกสาวก 8) โลกปัจเจก 9) โลกโพธิสัตว์ และ 10) โลกพุทธ

วิถีทาง 6 หรือ 6 โลกต่ำ

เกี่ยวกับสภาพหกโลกต่ำนั้น พระนิชิเร็น ไดโชนินได้เขียนไว้ว่า ความกริ้วโกรธคือสภาพแห่งโลกนรก ความโลภคือโลกเปรต ความหลงคือโลกเตรจنان ความหยิ่งยโสคือโลกอสุระ ความสุขสำราญคือโลกเทวะ และความสงบคือโลกมนุษย์ (ธรรมนิพนธ์ หน้า 358) ในที่นี้เป็นกรณีที่พระนิชิเร็นอธิบายว่า สิบโลกก็คือสภาพของชีวิตที่แตกต่างกัน มันไม่ใช่สถานที่อันใดอันหนึ่งที่เราจะไปเกิด

สภาพชีวิตหกโลกแรก เริ่มจากนรกไปถึงสวรรค์(หรือโลกเทวะ)นั้นเรียกกันว่าเป็น “วิถีทาง 6” โลกนรกหมายถึง สภาพชีวิตที่ขาดความอิสระเสรี เหมือนเป็นกรงขังแห่งความวิปริตโสโครกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด พระนิชิเร็นได้พรรณาน่า สภาพของโลกนี้คือ “ความกริ้วโกรธขุนเฉียว” ตามแง่ความคิดอันหนึ่งว่า เมื่อผู้ใดหมดหนทางที่จะพัฒนาชีวิตของตน ผู้นั้นก็จะมีการกระทำที่

แสดงออกไปในทางทำลายล้างผลาญ เกียดขัดตัวเอง และคนอื่นๆ เช่น การทำสงคราม และใช้
ความรุนแรงรบราฆ่ากัน เป็นตัวอย่างอันหนึ่งในเรื่องการสูญสิ้นพลังจากภายในชีวิต

พระนิชิเร็นอธิบายถึงโลกเปรตว่า คือ “ความโลภ” หมายถึงคนบางคนที่ดีอยู่ในกิเลสแห่ง
ความอยากอย่างไม่มีการเพียงพอไปได้ มันเป็นความว่างเปล่าที่แผ่กว้างออกไปอย่างเหลือเชื่อได้
ด้วยความสมหวังในความหิวกระหายอยากได้สิ่งต่างๆ เพื่อตนเอง

โลกเดรจนาคือ ความโง่เขลา ไม่รู้จักใช้เหตุผล ซึ่งพระนิชิเร็นเรียกโลกนี้ว่า “ความหลง”
ผู้ซึ่งตกอยู่ในสภาพเกรงกลัวผู้ซึ่งแข็งแรงกว่าหรือเหนือกว่าตนเอง แต่ข่มเหงรังแกผู้ที่อ่อนแอกว่า
คนประเภทนี้ไม่สามารถมองเห็นความชั่วของตนเอง เขาพร้อมที่จะทำอันตรายผู้อื่นเพื่อปกป้อง
ในสิ่งที่เขาต้องการเพื่อตนเองเท่านั้น

โลกที่เต็มไปด้วยทุกข์ทรมานในสภาพนรก เปรต และเดรจนาน รวมกันเรียกว่า “วิถีทาง
ชั่วร้าย 3”

โลกอสุระมีลักษณะเป็นความหยิ่งโส และความเกียดขัดอิจฉาริษยา เป็นสภาพที่ไม่สามารถ
มองเห็นตัวเองได้อย่างถูกต้อง อันเป็นทางที่นำไปสู่ความคิดเห็นว่าตนเหนือกว่าคนอื่น และชอบ
ดูถูกเหยียดหยามผู้อื่นอย่างรุนแรง ในขณะที่ “ความกริ้วโกรธ” ในสภาพของโลกนรกเป็นความ
โกรธที่รุนแรงมาก เพราะหมดพลัง หาทางออกใดๆ ไม่ได้ แต่ว่าสภาพของโลกอสุระเป็นความ
โกรธที่ตั้งหน้าเป็นศัตรูกับผู้อื่นเพื่อหวังจะอยู่เหนือผู้อื่น หรือยิ่งใหญ่กว่าผู้อื่น พระนิชิเร็นเรียกผู้
ที่อยู่ในโลกนี้ว่า “หยิ่งโสอวดดี” คนพวกนี้จะทำแสร้งนอบน้อมถ่อมตัวต่อผู้อื่น แต่ในใจจะ
มีความอิจฉาริษยา และแค้นเคืองที่เขาต่ำต้อยกว่าคนบางคนที่เขาคิดว่าเหนือกว่าเขา สภาพใน
โลกอสุระบวกกับวิถีทางชั่วร้าย 3 รวมกันเป็น “วิถีทางชั่วร้าย 4”

โลกมนุษย์ประกอบไปด้วยลักษณะแห่งความสงบที่เกิดขึ้นจากความพยายามในการควบคุมจิต
ใจของตนเอง ผู้ที่อยู่ในสภาพนี้จะพยายามควบคุมความอยากของตนเอง และสิ่งเขี้ยววนให้เกิด
ความหลงไหลต่างๆ ด้วยเหตุผล และทำตัวเขาให้เข้ากับผู้อื่นได้ แต่แม้ว่าผู้ที่อยู่ในสภาพแห่งโลก
นี้อาจมีจิตใจปรารถนาที่จะยกสภาพชีวิตให้สูงขึ้นอีกก็ตาม แต่เขาก็อาจตกลงไปในสภาพที่ต่ำกว่า
ได้โดยง่ายจากอิทธิพลแห่งสภาพแวดล้อมรอบตัวเขา

แม้ว่าโลกเทวะจะเป็นสภาพแห่ง “ความสุขสำราญ” ดังที่พระนิชิเร็นได้อธิบายไว้ แต่ก็เพียง
เพียงความพอใจชั่วคราวที่เกิดจากความสำเร็จสมหวังในวัตถุประสงค์ทางโลก และความปรารถนา
ของจิตใจ เนื่องด้วยสภาพแห่งโลกนี้เป็นเพียงความชั่วคราว ดังนั้น จึงไม่ใช่ความสุขที่แท้จริง
สภาพของ 6 โลกแรกนี้ซึ่งนับจากโลกนรกไปถึงโลกเทวะ คือ ทัศนคติเกี่ยวกับโลกของชาว-

อินเดียสมัยโบราณ ที่มีความนึกคิดว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายจะเวียนว่ายตายเกิดสลับสับเปลี่ยนไป อยู่ในแต่ละโลกใดโลกหนึ่งแล้วแต่กรรมเวรที่ได้ทำมา ฉะนั้น จึงมีผู้คนมากมายที่หวังจะไปเกิด ในโลกแห่งเทพเทวะทั้งหลาย ซึ่งเขาเชื่อว่าเป็น โลกแห่งความสุขแท้ๆ และไม่มีความเจ็บปวด ร้าวใดๆ

สำหรับ 4 โลกสูงซึ่งอยู่เหนือจากโลกเทวะก็คือ สภาแห่งโลกสาวก โลกปัจเจก โลกโพธิสัตว์ และโลกพุทธ สี่โลกสูงนี้ เมื่อครั้งแรกตั้งเดิมถือว่าเป็นโลกของผู้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรพุทธธรรม สภาพทั้งสี่นี้เป็นที่รู้จักกันว่าเป็น “สี่โลกอริยะ” หมายถึงสภาพที่แสดงถึงการวิเคราะห์ทางพุทธ ศาสนาในเรื่องความคิดเห็นของคนเราที่คิดว่าความสุขสำราญ และความสนุกสนานเพลิดเพลินคือ ความสุข และหมายถึงการเพียรพยายามที่จะแสวงหาความสุขที่แท้จริงที่อยู่เหนือไปว่าการหลบ เลี่ยงความทุกข์ทรมาน และการได้รับความสุขสำราญต่างๆ สิ่งธรรมดาของผู้ซึ่งติดอยู่ในบ่วงของ วิถีทางหกนี้ (หกโลกแรก) ก็คือว่า สภาพชีวิตของพวกเขาขึ้นขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมภายนอก เช่น คนบางคนสภาพชีวิตจะสูงขึ้นไปถึงโลกเทวะเมื่อได้ทราบข่าวว่าได้รับมรดกมากมายอย่าง กระทั่งหัน และต่อมาอาจจะตกลงไปอยู่ในสภาพนรกเมื่อเกิดการฟ้องร้องแย่งชิงกองมรดกกันใน ภายหลัง นี่คือตัวอย่างของความคิดที่เข้าใจผิดเกี่ยวกับเรื่องความสุขว่าสามารถพบได้จากภาย- นอกตัวเอง

“ถ้าท่านแสวงหาการบรรลุพุทธภาวะนอกตัวเองแล้ว ไม่ว่าท่านจะปฏิบัติธรรมทั้งหลายถึง หนึ่งหมื่นวิธี และประกอบกรรมดีถึงหนึ่งหมื่นอย่าง ก็จะไม่มีการบรรลุผลสำเร็จได้เลย”

สรุปแล้ว พุทธศาสนาของพระนิชิเร็นแสดงการเปลี่ยนแนวความคิดเกี่ยวกับความสุข จากการ ที่เคยมีความรู้สึกนึกคิดว่า “ฉันเป็นผู้ที่มีความสุขได้เพราะว่าฉันมี ฯลฯ” เปลี่ยนไปเป็นว่า “ฉันมี ความพึงพอใจกับ ฯลฯ ได้เพราะว่าฉันเป็นผู้ที่มีความสุข” หรืออีกตัวอย่างคือ จากการที่เคยรู้สึก นึกคิดว่า “ฉันไม่มีความสุขเพราะว่า ฯลฯ นี้เองที่เป็นต้นเหตุ” เปลี่ยนไปเป็นว่า “เพราะฉันเป็น คนที่ไม่มีความสุขอยู่ในตัว ฉันก็เลยยอมแพ้อ ฯลฯ” คุณปล่อยให้ความผันแปรต่างๆ ทำให้คุณ คิดไปว่าสิ่งนี้สิ่งนั้นทำให้คุณมีความสุข หรือไม่มีความสุข เช่น เรื่องการมีเงิน มีสัมพันธภาพดี สุขภาพดี หรือขาดแคลนสิ่งดังกล่าว และพุทธศาสนาของพระนิชิเร็นสอนให้เราดิ้นรนแสวงหา แหล่งสมบัติแห่งความสุขที่เหนือกว่าการที่เป็นเพียงแค่ “ยกระดับ” สภาพการณ์ของเราเท่านั้น การที่จะเปลี่ยนความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องความสุขได้ก็จะต้องใช้พลังอันยิ่งใหญ่ที่สุดของชีวิต ซึ่งนั่นก็คือสภาพแห่งชีวิตพุทธะภายในตัวเรา

สี่โลกอริยะ

ผู้ซึ่งถูกกักขังติดอยู่ในวิถีทางหก ส่วนมากจะถูกควบคุมโดยสภาพแวดล้อมของเขา และถูกชักจูงไปโดยง่ายจากสภาพการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะฉะนั้น ในขั้นแรกที่จะก้าวขึ้นไปให้สูงกว่าระดับของวิถีทางหก ก็คือการแสวงหาหนทางที่จะเสริมสร้างสภาพชีวิตให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อจะได้ไม่ถูกชักจูงให้อ่อนไหวไปกับสภาพการณ์ภายนอก ผู้ที่อยู่ในโลกสวรรค์ และโลกปัจเจกคือผู้ที่อยู่ในสภาพนี้ ซึ่งหมายถึงว่าเป็นขั้นแรกของการเป็นอิสระจากความหลงผิดที่เป็นกิเลสต่างๆ ผู้ซึ่งอยู่ในโลกสวรรค์ได้สัมผัสกับความจริงในเรื่องดังกล่าวนี้ช่วงขณะหนึ่งเมื่อเขาได้ยินคำสอนของพุทธศาสนา ส่วนผู้ที่อยู่ในโลกปัจเจก แสวงหาวิธีการพัฒนาเพื่อตนเองด้วยการสังเกต และขบคิดพิจารณา (ปรากฏการณ์ต่างๆ) ด้วยตนเอง และเพียรพยายามด้วยตนเอง ตามประวัติศาสตร์แต่เดิมนั้น ผู้อยู่ในโลกสวรรค์ ก็คือ พระสงฆ์ที่บวชเรียนพุทธธรรมอยู่ตามวัดวาอาราม ส่วนพวกที่อยู่ในโลกปัจเจก ก็คือนักบวชที่เขาไปบำเพ็ญพรตอยู่ในป่า หรือพวกพระชุกงค์

ผู้ที่อยู่ในสภาพของสองโลกดังกล่าว รวมเรียกว่า “โลกทวิยาน” เป็นผู้ที่มิคุ้นเคยกับใจถึงความไม่เที่ยงแท้ของปรากฏการณ์ทั้งปวง พร้อมทั้งเป็นผู้มีความสามารถระงับกิเลส (หรือการผูกพันอยู่กับสิ่งที่เป็นอนิจจัง) ได้ พระนิชิเร็นได้อธิบายถึงเรื่องนี้คือ “ความจริงที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่มีความจีรังยั่งยืนคือ สิ่งที่เราเห็นได้อย่างชัดเจนสมบูรณ์ แล้วด้วยเหตุนี้ไม่เป็นเพราะว่าโลกแห่งทวิยานปรากฏอยู่ใน โลกมนุษย์ภพขณะนั้นหรือ? (ธรรมนิพนธ์ หน้า 358)

แต่ผู้ที่อยู่ในโลกทวิยาน (โลกสวรรค์ และปัจเจก) มักจะคิดไปว่าโลกที่เราอาศัยอยู่นี้เต็มไปด้วยสิ่งเลวร้าย ไม่มีความบริสุทธิ์ และมักจะตัดตัวเองออกไปจากความทุกข์ของผู้อื่น เขาจะมุ่งแสวงหาการบรรลुरु้งเพื่อตนเอง

แต่สำหรับบุคคลที่ละเว้นจากการตัดตัวเองจากโลกภายนอก และลงมือทำงานเพื่อความสุขของผู้คนทั้งหลายก็เรียกว่าเป็นโพธิสัตว์ สรุปลได้คือ โลกโพธิสัตว์ คือ สภาพแห่งความเมตตากรุณา แทนที่จะถอนตัวหลีกหนีไปจากความทุกข์ของวิถีทางหก (หกโลกต่ำ) ผู้ที่เป็นโพธิสัตว์จะแสวงหาความสุขด้วยการช่วยเหลือผู้อื่น ส่วนผู้ที่อยู่ในสภาพแห่งโลกสวรรค์ และโลกปัจเจก จะคิดเห็นไปว่า พระพุทธคือ บุคคลที่แตกต่างไปจากตัวเขาโดยสิ้นเชิง แต่โพธิสัตว์จะเพียรพยายามที่จะบรรลุดังสภาพชีวิตเช่นเดียวกับพระพุทธ ด้วยการเข้าร่วมคำสัญญาอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธที่ปรารถนาจะช่วยปวงชนทุกคนให้พ้นทุกข์ พระนิชิเร็นอธิบายว่าความรู้สึกที่เห็นแก่คุณประโยชน์ของผู้อื่นนั้นมิอยู่ในตัวของทุกๆ คน ดังที่ท่านกล่าวไว้ในธรรมนิพนธ์ว่า “แม่แต่โจรผู้ร้ายที่โหดเหี้ยมก็ยังรักเมีย และลูกของตนเอง เพราะว่าเขาก็มีส่วนของสภาพชีวิตแห่งโลกโพธิสัตว์อยู่ภาย-

ในชีวิตของเขาด้วย” (ธรรมนิพนธ์ หน้า 358)

แต่อย่างไรก็ตาม สภาพแห่งโพธิสัตว์นั้นจำเป็นต้องทำให้เกิดตื่นตัว และทำให้เจริญเติบโตขึ้นด้วยการให้คำมั่นสัญญาว่าจะทำสิ่งที่ให้คุณประโยชน์ต่อผู้อื่น และปฏิบัติตามคำสัญญาที่ให้ไว้

โลกที่สูงสุดก็คือ โลกพุทธ โลกแห่งพุทธคือ สภาพชีวิตอันสูงสุดที่ปรากฏออกมาให้รู้เห็นได้ โดยพระพุทธทั้งหลาย คำว่าพุทธมีความหมายว่า “ผู้ที่ตื่นแล้ว” อันเป็นบุคคลที่ตื่นเข้าถึงกฎที่เป็นพื้นฐานสูงสุดของชีวิต และสกลจักรวาล การบรรลุพุทธภาวะก็คือ การเข้าถึงการรู้อย่างแจ่มแจ้ง สกลจักรวาลทั้งหมดคือตัวตนแห่งชีวิตนิรันดรอันแท้จริง เต็มเปี่ยมไปด้วยความเมตตากรุณา และรู้สึกเข้าถึงได้ว่า ชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งปวงในแก่นแท้จริงนั้นมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับชีวิตของสกลจักรวาล และการบรรลุพุทธภาวะก็คือ การเข้าถึงความจริงแห่งชีวิต และสกลจักรวาลเช่นนี้ และดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับความจริงอันนี้ หรือมองจากอีกทัศนะหนึ่ง พระพุทธก็คือผู้ที่ใช้ความจริงแห่งชีวิต และสกลจักรวาลอันเป็นสิ่งที่ตนเองได้เข้าถึงแล้วแสดงออกมาเป็นความเมตตากรุณา และปัญญาที่ไม่มีขอบเขตจำกัด และเพียรพยายามต่อไปเรื่อยๆ เพื่อให้ปวงชนทุกคนได้เข้าถึงการบรรลุพุทธภาวะในขั้นเดียวกัน

แทนที่เราจะคิดเห็นไปว่า สภาพแห่งพุทธ คือ สภาพที่เราจะได้มาเป็นของเราอย่างถาวรในวันหนึ่งข้างหน้า แต่เราควรจะคิดว่า นี่คือความสามารถในการค้นพบความเมตตากรุณา และปัญญาภายในตัวเรา และต่อมาก็ค้นพบได้อีก หรือหมายถึงความสามารถที่ทำให้ (สภาพแห่งพุทธ) เข้มแข็งขึ้นได้ และต่อมาก็ทำให้เข้มแข็งได้อีกต่อไปเรื่อยๆ ทัศนะแห่งการบรรลุพุทธภาวะในแง่นี้ เราควรจะเข้าใจว่าเป็นกรรมวิธีตามขั้นตอนที่นำไปสู่ “การตื่น” เข้าถึงความจริงทั้งหมดแห่งชีวิต ทั้งๆ ที่เรายังตกอยู่ในท่ามกลางความหลงลืม และความหลงผิดอย่างหนัก